

ESTUDI FARMACOLOGIC D'UN RECEPTARI DEL SEGLE XV : Receptari Micer Johan

A. ESCUDERO MENDO

M.A. URBANO FLORES

M.J. MARTIN GALLARDO

Amb el nom de "Receptari de Micer Johan" es coneix un interessant text mèdico-farmacèutic del segle XV publicat l'any 1914 per Moliné i Brasés. S'ignora on es troba actualment aquest manuscrit i per això cal recórrer a aquest autor per conèixer les característiques de l'original: "forma un petit volum de 94 folis, de fort paper de fil, de 144.100 mm. Els 33 primers folis són innumerats; els restants numerats modernament. Comença però no acaba; al final del foli 22 el text queda truncat per faltar-hi alguns folis. Procedeix de Vich on el va comprar un antiquari de Barcelona fa sis o set anys".

El mèrit de Moliné rau en el fet de donar a conèixer l'existència del document i del seu contingut, però no pas en l'estudi del mateix, puix l'autor se n'està de dur-lo a terme tot indicant que "no'ns creyém aptes per a ponderar lo valor científich y popular de les receptes transcriptes, presentèm lo text als professionals y ara ells tenen la paraula". Malgrat el pas dels anys, quasi vuitanta, l'estudi encara està per fer, i per això s'ha estimat necessari abordar-lo.

La present comunicació, però, no és més que un intent d'aproximació a uns aspectes concrets, com la diversitat de simples, la coherència del seu ús, i la relació amb d'altres receptaris coetanis.

Dins el "Receptari de Micer Johan" es troben tres textos ben diferenciats: "Disputa de les orines", de caràcter eminentment teòric, "Les orines de Isaach" i un conjunt de receptes sense incipit.

Moliné i Brasés numerà les receptes a l'hora d'oferir la transcripció. En total en comptabilitzà 227, però de fet no és aquesta la xifra real de prescripcions. Cal restar-ne una, puix, a l'hora de numerar, l'autor saltà de la 56 a la 58. Aquesta qüestió, però, és secundària. El més destacable és la forma de numerar. De fet numera per grups de receptes segons la seva aplicació terapèutica i no pas per receptes individuals, amb la qual cosa el nombre total que obté és considerablement inferior al real.

Normalitzant la numeració, el receptari, d'acord amb la pròpia transcripció de Moliné, conté 374 receptes.

Onze receptes tenen caràcter màgic-religiós i, per tant, d'escàs interès des del prisma del present estudi. Les 362 restants corresponen, de la 1 a la 76 al "Tractat de les orines de Isaach" i de la 77 a la 374 al conjunt de receptes diverses ("Disputa de les orines", per ser de caràcter teòric, cap).

Dins el "Tractat de les orines" s'estableix una classificació de les diverses malalties establint una relació entre les característiques organolèptiques de l'orina i l'estat patològic de la persona.

Per cada classe d'estat patològic es donen les prescripcions adequades per al respectiu tipus de malaltia. També indica les condicions que han de tenir les orines per considerar que una persona està sana.

A "Disputa de las orines" s'estableix com s'originen els diferents humors i com aquests repercutiran en l'orina. També s'explica el perquè és més important l'estudi de les orines que cap altra part o exsudat del cos humà. Això s'argumenta indicant que l'orina és el resultat, l'extracte, de la combinació dels quatre humors. Així, a l'orina s'hi trobarà l'excés o manca de l'humor o humors causant de la malaltia, o bé el perfecte equilibri dels quatre humors si es tracta de la orina d'un home sa.

Segons aquest text l'orina neix de tot el que es menja i es beu, que es cou dins el ventre pel gran calor que té el fetge. El procés segueix dins el fetge on s'origina la sang que formarà còlera dins la fel; dins la melsa es formarà la malenconia

Una part de la sang que hi havia al fetge va cap el cap formant la fleuma i l'altre part va fins les venes de tot el cos formant la sang.

En la col·lecció de receptes, és a dir, la tercera part del Micer Johan, aquestes estan agrupades per capítols, encapçalats pel nom de la malaltia.

S'ha fet l'anàlisi farmacèutica de totes les prescripcions de forma global, és a dir conjuntant tant les de les "Orines de Isaach" com les de la col·lecció de receptes. Per tant, els resultats obtinguts es refereixen al Receptari de Micer Johan com una sola obra.

En total, entre les 363 prescripcions contingudes en el receptari de Micer Johan, es comptabilitzen 338 substàncies medicamentoses diferents: 206 pertanyen al regne vegetal, un 60%, 39 al regne animal, un 12%, 29 al regne mineral, un 9%, i 16 compostos que representen el 4.7% (del total de compostos, els més emprats són l'oli rosat i l'aigua ros).

Les vies d'administració més freqüents són l'oral i la tòpica, en forma de cristiris, emplastres, pólvores, xarops, lavatives, supositoris, infusions i decoccions, amb tot, les més sovintejades són les infusions i les decoccions, seguides per emplastres i, amb menys freqüència, els xarops.

Els excipients més comunament utilitzats són l'aigua, el vi, el vinagre, l'oli, la mel i, excepcionalment, el sucre. El vi s'utilitza en totes les seves varietats: vi blanc, agre, feble, negre, etc.

Tot i que el text no acostuma donar les mesures dels ingredients, quan ho fa emprava les pròpies de l'època, dracma, escrúpol, unça, etc.

S'ha realitzat una normalització d'aquestes receptes i després d'un estudi pormenoritzat de cadascuna d'elles, s'han classificat fitoteràpicament en deu grups diferents que són:

I) Sistema digestiu. En el qual se troben 75 receptes.

II) Dermatologia. Amb 71 prescripcions.

III) Sistema genito-urinari. Que té 62 receptes.

IV) Sistema nerviós. Amb tan sols 5 prescripcions.

V) Sistema cardiovascular. En aquest grup es troben 13 receptes.

VI) Sistema respiratori. Amb un total de 16 indicacions terapèutiques.

VII) Aparell locomotor. Es aquest un grup molt poc nombrós amb tan sols 5 receptes.

VIII) Òrgans dels sentits. Es troben 23 prescripcions diferents, en dos blocs: les emprades pels ulls i per l'oida.

IX) Parasitosis. En aquest grup s'han classificat 12 prescripcions, la major part de les quals són per a cossos de tinya.

X) Altres. Es el tercer grup amb més gran quantitat de receptes amb un total de 65 indicacions terapèutiques diferents.

S'ha pogut comprovar que les aplicacions terapèutiques més nombroses corresponen al sistema digestiu, dermatologia, genito-urinàries i aquelles dedicades a combatre els símptomes que presenten les malalties, com el dolor o la febre.

En l'apartat "d'Altres" s'han inclòs totes aquelles prescripcions que no estan dirigides al que avui s'entén per malalties, sinó als símptomes, normalment febre o dolor, així com aquelles receptes en les quals es troba la forma de preparar alguns compostos com el xarop rosat, etc. També les 8 prescripcions dedicades als purgants, és a dir, aquelles receptes que l'autor inclou expressament sota el nom de purgant, sense relacionar-les amb cap malaltia. És un grup bastant nombrós; té un total de 50 receptes, que representa un 13,7% del total del manuscrit.

Després de fer un estudi percentual dels simples relacionats amb les diverses malalties podem apreciar que en gairebé tots els grups els simples dominants pertanyen al regne vegetal.

D'acord amb els coneixements actuals de les propietats fitoterapèutiques de les plantes, es pot considerar que majoritàriament l'ús que d'elles se'n feia era encertat. Hi ha però alguns casos en els que es fa difícil entreveure quin era l'efecte atribuït a la planta. Això però es dona especialment en les receptes basades en simples d'origen animal. En aquests casos si la recepta tenia alguna efectivitat era potser per efecte psicodèmic.

Tots els receptaris medievals que es coneixen tenen semblances degut a que tots van ser originats pel mateix concepte de malaltia, malaltia explicada per la teoria galènica, la malaltia dels humors. Aquestes similituds es consideren normals i no cal per tant insistir per considerar que és un coneixement històric de base. En canvi, sí que caldria remarcar molt especialment la gran similitud que existeix entre el receptari de Micer Johan i el "Tresor dels pobres". Moliné ja fa menció d'una recepta comuna (la XLI). En el nostre estudi s'han localitzat diferents connexions, especialment amb les versions catalanes, puix si bé es troben paral·lelismes importants amb les versions llatines conegudes, és en les catalanes on es troba similitud estructural, similitud conceptual, fins el punt en que s'han pogut identificar un nombre important de fragments literalment comuns entre aquests receptaris. Es pot afirmar fins i tot que el "Micer Johan" és molt possiblement una còpia parcial del "Tresor del pobres".

Per tot el dessus dit es pot concloure que:

- En aquest receptari s'hi troben algunes receptes de caire popular, però no són excessivament nombroses, per tant es pot considerar que s'ajusta a la farmacologia de l'època.
- Els simples emprats són majoritàriament d'origen vegetal.
- Les virtuts atribuïdes als simples vegetals estan bastant d'acord amb els coneixements farmacològics actuals.

- L'ús dels minerals i dels animals, emprats en molts pocs casos, no es troba majoritàriament justificat amb els coneixements actuals.

- S'han trobat nombroses receptes similars i en diversos casos literalment idèntiques a les contingudes en els texts coneguts del Tresor dels pobres.

A nivell d'estructura s'observa també, entre el Receptari de Micer Johan i el Tresor dels pobres, gran semblança. Tot això fa pensar que el Micer Johan és una còpia modificada del Tresor dels pobres. Aquest punt, però, serà concretat en un necessari estudi posterior.